

10. Елпатьевский А.В. Документирование прохождения государственной службы в России XVIII–XX веков / А.В. Елпатьевский // Труды ВНИИДАД. – М., 1974. – Т. 5. – Ч. 1. – С. 146–205.
11. Ерошкин Н.П. История государственных учреждений дореволюционной России / Н.П. Ерошкин. – М., 1994. – 357 с.
12. Ерошкин Н.П. Очерки истории государственных учреждений дореволюционной России / Н.П. Ерошкин. – М.: Высш. шк., 1970. – 352 с.
13. Зайончковский П.А. Правительственный аппарат самодержавной России в XIX в. / П.А. Зайончковский. – М.: Мысль, 1978. – 288 с.
14. Иванов В.А. Губернское чиновничество 50–60-х гг. XIX в. в России: историко-источниковедческие очерки / В.А. Иванов; Калуж. гос. пед. ин-т. – Калуга, 1994. – 231 с.
15. Лохвицкий А.В. Губерния: ее земские и административные учреждения / А.В. Лохвицкий. – СПб., 1864. – Ч. 1. – 221 с.
16. Морякова О.В. Система местного управления при Николае I / О.В. Морякова. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1998. – 272 с.
17. Описи Лівобережної України кінця XVIII–початку XIX ст. – К.: Наук. думка, 1997. – 320 с.
18. Указ “О возстановлении в Малороссии правления и судопроизводства сообразно тамошним правилам и прежним порядкам” от 30.11.1796 г. / Полное собрание законов Российской империи. – СПб., 1830. – Собр. 1-е. – Т. 24. – № 17594. – С. 212.
19. Указ “О составе Присутственных мест в губерниях” от 09.09.1801 г. / Полное собрание законов Российской империи. – СПб., 1830. – Собр. 1-е. – Т. 26. – № 20004. – С. 776.
20. Учреждения для управления губерний Всероссийской империи от 07.11.1775 г. / Полное собрание законов Российской империи. – СПб., 1830. – Собр. 1-е. – Т. 20. – № 14392.
21. Шандра В.С. Малоросійське генерал-губернаторство. 1802–1856: функції, структура, архів / В.С. Шандра. – К.: Держкомархів України, 2001. – 356 с.

УДК 351.84

ОЦІНЮВАННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ ДИСПРОПОРЦІЙ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Маліков В.В.

кандидат наук з державного управління
Класичний приватний університет

Annotation

In the article indexes of regional disproportions determination of economic development are examined, analysis and estimation of interregional differences and their dynamics in Ukraine are made, the method of social development complex estimation of regions status is offered.

Анотація

У статті досліджено показники визначення регіональних диспропорцій економічного розвитку, здійснено аналіз і оцінювання міжрегіональних відмінностей та їхньої динаміки в Україні, запропоновано методіку комплексного оцінювання стану економічного розвитку регіонів.

Ключові слова

Диспропорція, регіон, економічний розвиток, методика, соціально-економічне становище, міжрегіональні відмінності, державна політика, регіональний розвиток.

I. Вступ

Кризові умови функціонування економіки України посилять негаразди, пов'язані з

процесом децентралізації управління регіональним розвитком. Підвищення ефективності регіонального управління щодо забезпечення збалансованого економічного розвитку регіонів України потребує подолання значної міжрегіональної диференціації умов такого розвитку. Наслідками значної диференціації є збільшення кількості регіонів, неспроможних самостійно вирішувати власні соціально-економічні проблеми, їх низька конкурентоспроможність та інвестиційно-інноваційна активність.

II. Постановка завдання

Мета статті – провести оцінювання регіональних диспропорцій економічного розвитку.

III. Результати

Різні фундаментальні підходи, а також особливості економічного розвитку держави досліджувались та розроблялись багатьма вітчизняними вченими, серед них: В.Я. Бідак, В.Г. Бодров, В.І. Гайдуцький, Л.Я. Гончарук, Б.М. Данилишин, В.С. Загорський, Е.М. Лібанова, О.М. Палій, І.В. Розпуганко,

Держава та регіони

С. Сіденко, А.О. Сіленко, В.А. Скуратівський, Н.М. Ткачова та ін.

Виникнення проблем регіонального розвитку зумовлено комплексом факторів як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. Зарубіжний досвід свідчить, що територіальні диспропорції мають місце практично в усіх країнах. Крім того, досвід країн, які пройшли трансформацію соціальних систем, показує, що збільшення диспропорцій економічного розвитку є об'єктивним процесом. При цьому ринкові механізми не завжди здатні подолати значні міжрегіональні відмінності. Саме тому в розвинутих країнах вони доповнюються інструментами державного регулювання. При цьому держава стикається з необхідністю водночас зі створенням умов для зростання й розвитку всього господарства, прогресивних структурних зрушень забезпечувати однорідність територіального й економічного простору.

У свою чергу, методи державного регулювання мають підтримувати, з одного боку, процеси економічної інтеграції, а з іншого – сприяти вирішенню завдань їх комплексного соціально-економічного розвитку, попередження виникнення кризових ситуацій в окремих регіонах. Таким чином, можна констатувати наявність двох взаємопов'язаних ключових проблем у забезпеченні регіонального розвитку: зменшення регіональних диспропорцій та попередження виникнення нових небезпек і ризиків з подальшим забезпеченням стійкого (стабільного) розвитку кожного з регіонів [1].

Необхідною умовою реалізації цих завдань є якісне та об'єктивне оцінювання сучасного стану і потенціалу регіонів, виявлення загальних тенденцій розвитку соціальних процесів та рівнів міжрегіональної диференціації, а також запровадження їх моніторингу.

У 2007 р. Постановою Кабінету Міністрів України від 20.06.2007 р. № 833 було затверджено Порядок проведення комплексної оцінки соціально-економічного розвитку Автономної Республіки Крим, областей, міст Київ та Севастополь, згідно з яким, вона проводиться за результатами аналізу соціально-економічного становища регіонів з метою своєчасного виявлення негативних тенденцій та забезпечення оперативного прийняття управлінських рішень.

У результаті нашого дослідження методики комплексного оцінювання було виявлено, що практично половина з 58 показників, які визначають стан виробництва валового регіонального продукту, реального сектора, інвестиційної та зовнішньо-економічної діяльності, державних фінансів та фінансових результатів діяльності підприємств, економічного сектора, споживчого ринку, розвитку малого бізнесу та екології, становлять відносні показники темпів приросту/зменшення тих чи інших величин, розраховані до визначеного попереднього періо-

ду. Лише сім показників перераховуються у відносні показники інтенсивності розвитку з урахуванням чисельності населення регіонів України. Крім того, ряд показників має чітко виражене фіскальне спрямування та відображає, насамперед, інтереси центру щодо забезпечення отримання фінансових надходжень від регіонів. Зокрема, це стосується більшості показників сфери державних фінансів та фінансових результатів діяльності підприємств, показників реального сектора (рівні оплати за спожиті електроенергію і газ) і соціальної сфери (заборгованість до Пенсійного фонду).

Більшість показників, за якими здійснюються моніторинг та оцінювання соціально-економічного розвитку регіонів, не дають змоги отримати інформацію щодо динаміки й обсягів диспропорцій у різних сферах регіонального розвитку за ряд років, а тому можуть використовуватися лише для визначення поточної ситуації та прийняття оперативних управлінських рішень [3].

Отже, аналіз чинної нормативно-правової бази свідчить, що використовувана на сьогодні методика аналізу стану соціально-економічного розвитку регіонів не визначає якості регіонального економічного управління, передусім, через відсутність комплексного підходу, єдиного переліку індикаторів, що застосовувалися б на державному рівні як своєрідний стандарт, та ефективної системи моніторингових спостережень за їх динамікою. Переважно вона має на меті отримання від регіонів інформації щодо виконання фінансових показників та інших зобов'язань перед центральними органами виконавчої влади, а також побудову різного роду інтегральних індексів та рейтингових оцінок. Однак, її застосування не дає змоги визначати конкретні соціальні проблеми окремих регіонів і шляхи їх подолання, формувати стратегію державної регіональної політики та соціально-економічного розвитку регіонів. Останнє є надзвичайно важливим як для центральних органів виконавчої влади, відповідальних за реалізацію державної політики регіонального розвитку, так і для органів державної влади та місцевого самоврядування регіонального рівня. Саме тому актуальним є вдосконалення методологічних і методичних засад забезпечення регіонального розвитку на основі здійснення діагностики та моніторингу економічного розвитку регіонів.

Для подолання визначених недоліків загальні методичні основи аналізу та оцінювання регіональних диспропорцій економічного розвитку на концептуальному рівні мають включати [2]:

- системний аналіз проблеми та її структуризацію, визначення основних компо-

- нентів і напрямів аналізу диспропорцій регіонального економічного розвитку;
- формування переліку показників і статистичної бази даних регіонального економічного розвитку за кожним з обраних компонентів;
  - обробку даних, здійснення розрахунків, аналіз та інтерпретацію отриманих результатів.

При здійсненні системного аналізу проблеми пропонується виходити із загальної гіпотези щодо наявності певного порядку в об'єкті дослідження, а саме – систематичного характеру регіональних відмінностей економічного розвитку. За його результатами необхідно визначити 15 основних компонентів – складових регіонального економічного розвитку, а також окремі індикатори (показники) за кожним із них: демографічний розвиток; ринок праці; доходи населення; освіта; охорона здоров'я; культура та відпочинок; транспорт і комунікації; житлово-комунальне господарство; екологічний стан та безпека життєдіяльності; реальний сектор; фінансовий сектор; інвестиційна діяльність; споживчий ринок та сфера послуг; малий бізнес; соціальний діалог.

Перевагами запропонованого переліку індикаторів (показників) регіонального економічного розвитку є:

- цілісність, комплексність та системність, урахування суттєвих взаємозв'язків між параметрами регіонального економічного розвитку;
- кількісний характер показників, наявність їх в існуючій у країні системі статистичного обліку та інформації;
- стандартизація та уніфікація показників на території країни в частині методики формування, реального наповнення тощо;
- достатній ступінь конкретності та визначеності, що забезпечує можливість отримання кількісної оцінки фактичного стану економічного розвитку регіону;
- однаковий ступінь важливості показників, що використовуються;
- універсальність, можливість використання показників не тільки на рівні держави, а й для оцінювання стану окремих регіонів;
- можливість здійснення моніторингу та прогнозування показників, що визначають рівень регіонального економічного розвитку.

Подальший відбір показників проводився, виходячи з наявної статистичної інформації, яка щорічно систематично оприлюднюється Державним комітетом статистики України, дає змогу досліджувати динаміку аналізованих процесів, здійснювати порівняння в регіональному розрізі та є доступною для широкого кола користувачів.

Регіональну структуру України формують 24 області, Автономна Республіка Крим, а також міста Київ та Севастополь, що визна-

чаються національною статистикою як окремі регіони – міста зі спеціальним статусом [5].

З огляду на те, що серед фахівців і науковців, які працюють у сфері регіоналістики, поширена гіпотеза про необхідність елімінації впливу м. Київ на динаміку досліджуваних міжрегіональних відмінностей, коефіцієнти варіації доцільно розраховувати у двох варіантах: загалом для всієї сукупності регіонів України та без урахування впливу м. Київ. Це дасть змогу, з одного боку, оцінити величину такого впливу, а з іншого – проаналізувати динаміку регіональних диспропорцій решти одиниць сукупності [5].

Аналіз й оцінювання міжрегіональних відмінностей та їхньої динаміки в Україні за окремими складовими економічного розвитку дають можливість визначити пріоритетні напрями зменшення виявлених диспропорцій для кожного з регіонів України. При цьому в якості критеріїв формування переліку пріоритетів можуть використовуватись рівні обраних для аналізу показників (найбільші або найменші значення для всієї сукупності регіонів, залежно від позитивного чи негативного змістовного навантаження кожного конкретного показника), а також їхня динаміка впродовж обраного для дослідження періоду.

З урахуванням вище викладених пропозицій методика комплексного оцінювання стану економічного розвитку регіонів має поєднувати в собі два етапи:

- побудову інтегральної оцінки регіонального розвитку із застосуванням спеціальних методів математичного згортання окремих індикаторів;
- визначення типу регіонального розвитку з використанням будь-якого класичного індикатора з арсеналу математичної статистики, що застосовується для оцінювання розкиду (розсіювання) компонент вектора від середнього значення.

Синтез цих двох підходів дасть змогу отримати інформацію як щодо стану економічного розвитку кожного регіону відносно інших, так і щодо ситуації за окремими складовими регіонального економічного розвитку на національному та регіональному рівнях.

У свою чергу, процес діагностики і моніторингу економічного розвитку регіонів має охоплювати:

- формування системи критеріїв та індикаторів (показників), забезпечення їх відображення в державній статистичній звітності, визначення нормативних значень цих індикаторів;
- створення системи моніторингових спостережень, що забезпечуватиме відстеження, аналіз та прогнозування обраних показників, оцінювання дієвості застосовуваних засобів державної регіональної політики.

Запропонована схема моніторингу регіонального економічного розвитку дасть можливість забезпечувати:

- періодичне збирання й аналітичне опрацювання інформації за встановленим переліком індикаторів, оцінювання траєкторії та динаміки процесів за окремими складовими економічного розвитку, ідентифікацію типових проблем для регіонів;
- визначення пріоритетів, розробку та обґрунтування програмно-цільових заходів, опрацювання альтернативних варіантів управлінського впливу та їхнього ресурсного забезпечення;
- прогнозування передбачуваних результатів і термінів їх отримання.

Ця схема надає можливість враховувати основні стратегії забезпечення економічного розвитку залежно від можливостей регіону та характеру ситуації: попередження негативних процесів, покращення наявної динаміки показників, відновлення або компенсація збитків.

Для регіонального економічного розвитку принциповим є визначення граничних значень показників, за межами яких соціальна сфера регіону функціонує в екстремальних умовах, а відтак, виникає загроза її руйнування та некерованих соціальних процесів. Відповідні граничні значення показників мають визначатися з урахуванням особливостей періодів розвитку економіки, що зумовлює можливість використання їх варіантної оцінки для регіонів.

Надзвичайно важливим є забезпечення доступності даних моніторингу для регіональних органів державної влади та місцевого самоврядування, їхньої участі в усіх етапах його реалізації відповідно до визначеної компетенції, а також зворотного зв'язку з центральними органами виконавчої влади, відповідальними за реалізацію державної регіональної політики.

Необхідною та найбільш важливою передумовою забезпечення гармонійного економічного розвитку як окремих регіонів, так і країни в цілому є формування відповідного економічного та фінансового підґрунтя, що створюється у матеріальному виробництві й визначає можливості інвестування соціальної сфери. Тому завдання, які передбачається виконати для реалізації концептуальних чи стратегічних правових документів, необхідно співвідносити з можливостями попередження ризиків та небезпек регіонального розвитку [4]. Так, для забезпечення інвестування економічного розвитку Концепцією державної регіональної політики передбачається вирішення таких завдань, як:

- здійснення на інноваційній основі структурної перебудови економіки регіонів з урахуванням особливостей їх потенціалу;

- широкий розвиток підприємництва як головного фактора соціально-економічного розвитку держави та її регіонів, підвищення зайнятості населення, наповнення місцевих бюджетів;
- зміцнення економічної інтеграції регіонів з використанням переваг територіального поділу і кооперації праці, що є одним з головних чинників підвищення конкурентоспроможності держави на міжнародних ринках;
- досягнення продуктивної зайнятості населення, стабілізації та поліпшення демографічної ситуації в державі;
- розвиток транскордонного співробітництва як дієвого засобу зміцнення міждержавних відносин та вирішення регіональних проблем.

IV. Висновки

На сьогодні методика аналізу стану соціально-економічного розвитку регіонів не визначає якість регіонального економічного управління, передусім, через відсутність комплексного підходу, єдиного переліку індикаторів. У зв'язку із цим запропоновано показники оцінювання регіональних диспропорцій економічного розвитку. Їх перевагами є цілісність, комплексність та системність, урахування суттєвих взаємозв'язків між параметрами регіонального економічного розвитку; кількісний характер показників, наявність їх в існуючій у країні системі статистичного обліку та інформації; стандартизація та уніфікація показників на території країни в частині методики формування, реального наповнення тощо; достатній рівень конкретності та визначеності, що забезпечує можливість отримання кількісної оцінки фактичного стану економічного розвитку регіону; однаковий ступінь важливості показників, що використовуються; універсальність, можливість використання показників не тільки на рівні держави, а й для оцінювання стану окремих регіонів; можливість здійснення моніторингу та прогнозування показників, що визначають рівень регіонального економічного розвитку.

Для виконання поставлених завдань здійснення оцінювання і моніторингу економічного розвитку регіонів має супроводжуватись аналізом ситуації щодо наявності та динаміки таких економічних ризиків, як:

- зростання податкового навантаження, погіршення умов підприємницької діяльності та інвестиційного клімату;
- залежність від імпорту продукції, енергоносіїв тощо;
- посилення структурних деформацій та формування значного тіньового сектора в економіці;
- нездатність економіки функціонувати в режимі розширеного відтворення (спад виробництва, погіршення якості основних

- фондів, втрата ринків збуту продукції та послуг, руйнування інноваційного потенціалу);
- погіршення показників функціонування кредитно-фінансової системи;
  - ризик невиконання місцевих бюджетів;
  - ризик економічних збитків унаслідок природних або техногенних надзвичайних ситуацій.

Література

1. Лавровский Б.Л. Региональная асимметрия в Российской Федерации: измерение и регулирование [Электронный ресурс] / Б.Л. Лавровский. – Режим доступа: <http://ieie.nsc.ru:8101/~taxis/lavr-rec.htm>.
2. Лабренц Б.В. Комплексная оценка безопасности города. [Электронный ресурс] / Б.В. Лабренц, Ю.Р. Лейбkind, О.В. Петухова. – Режим доступа: http://www.md.os.ru/conf/safety/sec_1/lab.htm.
3. Методика вимірювання людського розвитку регіонів України : затверджена постановою Колегії Держкомстату України та Президії НАН України від 14.03.2001 р. № 76 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.gov.ua/control/uk/localfiles/display/metod_polog/sp/sp_4.htm.
4. Баранов С.В. Межрегиональная дифференциация и регулирование производства валового регионального продукта (на примере регионов зоны Севера) : монография / С.В. Баранов. – СПб., 2007. – 189 с.
5. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку : монографія / [за ред. З.С. Варналія]. – К. : Знання України, 2005. – 498 с.

УДК 351.823.1

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО КОМПЛЕКСНОГО ОЦІНЮВАННЯ МІСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА ПРИ РОЗРОБЦІ ГЕНЕРАЛЬНОГО ПЛАНУ МІСТА В УМОВАХ ЗМІНИ МІСТОБУДІВНОЇ ПОЛІТИКИ

Марценюк О.М.

заступник начальника відділу містобудівного та архітектурного комплексу Тернопільської міської ради

Annotation

In the paper there is offered approach to determine index of quality of city environment which is used for development of general city plan. As an example of application of this methodology there is considered the project of general plan of Ternopil implemented with help of geoinformational system.

Анотація

У статті запропоновано підходи до комплексного оцінювання якості міського середовища, що використовується при розробці генерального плану міста. В якості прикладу застосування методики розглянуто проект генерального плану м. Тернопіль, реалізований на основі геоінформаційної системи.

Ключові слова

Генеральний план міста, містобудівна політика, якість міського середовища, геоінформаційна система.

I. Вступ

Упродовж останніх двох десятиліть міста України проходять новий етап свого розвитку, що пов'язаний як з корінною зміною економічної системи (переходом від планового господарювання до ринкової економіки), так і зі загальносвітовим трендом збільшення ролі невиробничих секторів у постіндустріальну епоху [1; 2]. Все це пояснює глибину перетворення їх внутрішньої структури, що спостерігається на сьогодні і виражається: у змі-

ні функціонального призначення міських просторів, реалізації проектів як комплексного освоєння територій, так і точкової забудови, змінах в етносоціальному складі населення.

Одними із найважливіших результатів соціально-економічних трансформацій післяреформного періоду стосовно внутрішньоміського розвитку стали посилення поляризації і зростання соціальної напруженості в суспільстві, початок процесу територіальної сегрегації населення. На зміну філософії розвитку міст у радянський період, що ґрунтувалася на прагненні до уніфікації простору, мінімізації відмінностей між районами, прийшло їх функціонування в умовах ринкової економіки під істотною дією чинників якісних характеристик середовища, вартості міської землі і нерухомості [3].

Тематика комплексного оцінювання міського середовища в умовах зміни основного вектора містобудівної політики (переходу від пріоритетного освоєння вільних земель до реновації територій, що сформувалися) є на сьогодні достатньо актуальною. Тут найяскравіше і глибоко виявляються всі новітні зміни як матеріально-речової, так і духовної складових суспільної динаміки.

Теоретичній і методологічній базі при розробці генерального плану міста присвячені праці вчених, що спеціалізуються на дослі-